

Людмила Демченко, Ігор Тесленко

ТЕСТАМЕНТИ КНЯЗІВ ОСТРОЖЕЦЬКИХ*

Стара історіографія зараховувала Острожецьких до числа родів невстановленого походження, однак нещодавно з'явилася аргументована версія, яка пов'язує їхнє коріння з князем Данилом з Острога¹. Припускають, що засновником фамілії міг бути один із онуків цього аристократа Митько з Кураша, син якого Іван Дмитрович на прізвисько Лижиніс² у середині

---

* Ця стаття є продовженням серії, у якій публікуємо заповіти “князів з Острога”, див. Демченко Л., Тесленко І. Тестаменти кн. Острозьких XVI ст. / Ред. кол. І. Пасічник (гол.ред.), І. Тесленко (відпов.ред.) та ін. // Острозька давнина. Науковий збірник. – Остріг, 2014. – Вип. 3. – С. 243-281; Демченко Л., Тесленко І. Тестаменти кн. Острозьких першої чверті XVII ст. / Ред. кол. І. Пасічник (гол.ред.), І. Тесленко (відпов.ред.) та ін. // Острозька давнина. Науковий збірник. – Остріг, 2015. – Вип. 4. – С. 149-176; Демченко Л., Тесленко І. Тестаменти кн. Острозьких другої чверті XVII ст. / Ред. кол. І. Пасічник (гол.ред.), І. Тесленко (відпов. ред.) та ін. // Острозька давнина. Науковий збірник. – Остріг, 2016. – Вип. 5. – С. 140-151; Демченко Л., Тесленко І. Тестамент Анни-Алоізи з кн. Острозьких, вдови віленського воєводи Яна-Кароля Ходкевича / Ред. кол. І. Пасічник (гол.ред.), І. Тесленко (відпов.ред.) та ін. // Острозька давнина. – Острог, 2019. – Вип. 6. – С. 267-288; Демченко Л., Тесленко І. Тестаменти князів Заславських / Ред. кол. І. Пасічник (гол.ред.), І. Тесленко (відпов.ред.) та ін. // Острозька давнина. – Острог, 2020. – Вип. 7. – С. 181-241.

¹ Тесленко І. Походження князів Головнів-Острожецьких у світлі нововиявлених джерел // Студії і матеріали з історії Волині / Редактор випуску В. Собчук. – Кременець, 2012. – С. 129-152.

² Автор найавторитетнішого генеалогічного довідника аристократичних родів Великого князівства Литовського Юзеф Вольф включив до своєї праці окремі статті про Острожецьких і Лизиносовичів. У першій з них зазначено, що засновником фамілії Острожецьких був князь Іван Дмитрович, який мав нащадків Гліба та Михайла, а в другій згадується Гліб Лизиносович з донькою Василисою. Те, що йдеться про членів однієї сім'ї, не було відомо аж до початку XXI ст. Прямий кровний зв'язок між князем Іваном Дмитровичем і Глібом Лизиносовичем аргументовано довів Ігор Тесленко, див. Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy od końca XIV wieku. – Warszawa, 1895. – S. 201-202; Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). – Київ, 2008. – С. 311, 370 (окремі генеалогічні схеми Острожецьких і Лизиносів); Тесленко І. Походження князів Головнів-Острожецьких... – С. 145. У підсумку вдалося довести, що Лизиносом був ніхто інший, як сам князь Іван Дмитрович. Утім, як нещодавно було встановлено, ця форма написання прізвиська потребує корекції, адже вона потрапила до наукової літератури через посередництво польськомовних джерел, в яких особові імена постатей були транслітеровані латинкою (Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 202). У документах, писаних руською, нащадки Івана Дмитровича згадуються як Лижиносовичі, а відтак родоначальника Острожецьких звали не Лизиносом, а Лижиносом, див. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі: ЦДІАК України). – Ф. 27, оп. 1, спр. 8, арк. 159 зв. (свідок на документі “князь Петъръ Михайловичъ Лижиносовичъ”, 1498 р.); ф. 26, оп. 1, спр. 28, арк. 450 (стежка в мастку “князя Глеба Лижиносовича”, середина XVI ст.).

XV ст. згадується як слуга волинського удільного правителя Свидригайла Ольгердовича. Видатної кар'єри ані він, ані інші Острожецькі не зробили. Найвищою позицією, що досягли представники клану, став шанований, але не надто значний уряд троцького городничого, який з 1523 року обіймав князь Петро Михайлович на прізвисько Головня († 1538). Попри службові обов'язки на землях етнічної Литви, ядро володінь цієї особи, як, зрештою, і його нащадків, знаходилися на Волині. Спадкове ім'я фамілії дала її родова колиска – село Острожець, що нині лежить в Дубенському районі Рівненської області.

Прийнято вважати, що клан існував всього 5 поколінь і вигас “по мечу” зі смертю князя Андрія Острожецького в 1585 році. Попри традиційну схему, питання потребує додаткового вивчення, оскільки на білоруських землях Великого князівства Литовського функціонував шляхетський рід Головнів, представники якого хоч і не користувалися аристократичним титулом, з першої чверті XVII ст. додавали до прізвища приставку -Острожецький і зображали на гербі геральдичну фігуру, яка нагадувала родовий знак волинських аристократів³. Утім, поки кровний зв'язок між тими й іншими не підтверджений, зосередимося на сім'ї, генеза якої не викликає сумнівів. У XV і XVI століттях вона була представлена двома десятками осіб, серед яких нараховуємо щонайменше 7 князів, 8 княгинь і 6 князівен. Приблизно третина Острожецьких дожила до часів, коли практика укладання тестаментів усталилася і набула поширення. Чи то не всі вони були вписані до актових книг Луцького гродського суду, чи дехто з репрезентантів роду взагалі не встиг або не виявив бажання висловити свою останню волю, – так чи інакше, у нашому розпорядженні лише три заповіти. Перший з них написаний від імені невістки троцького городничого Петра Острожецького Ганни з князів Одинцевичів, два інші – від імені її сина, останнього представника роду, князя Андрія Федоровича.

³ Тесленко І. Походження князів Головнів-Острожецьких... – С. 130, 146. Білоруський шляхетський рід Головнів відомий на Новгородщині з першої половини XVI ст., Головніями-Острожецькими його представники називали себе вже у 1620-х, див. *Boniecki A. Poczet rodów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI wieku.* – Warszawa, 1887. – S. 83 (новгородський зем'янин Яків Федорович Головня, 1553 р.); *Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy...* – S. 134 (новгородський земський суддя Єсиф Головня, 1588 р.; вількомірський земський суддя Ян Головня, 1590-1599 рр.; литовські скарбові писарі Юрій і Павло Головні, початок XVII ст.; королівський комісар Ян Головня-Острожецький, 1623 р.; берестейські зем'яни Криштоф і Миколай Головні-Острожецькі, 1632 р.; та інші Головні-Острожецькі в середині – другій половині XVII ст.).

* * *

Заповіт княгині Ганни з Одинцевичів Острожецької написаний у маєтку Рожанка, або Рожанець Берестейського повіту і воєводства 1 лютого 1575 року. Мотивом його укладення стала тяжка хвороба тестаторки, яка вже не сподівалася на одужання й передчувала близький відхід у вічність. Смерть вдови Федора Острожецького, і справді, наступила в близькому часі, бо вже 7 лютого заповіт померлої княгині був пред'явлений для вписання до актових книг Володимирського гродського суду⁴.

Питання про місце поховання Острожецьку не хвилювало; в документі зазначено тільки те, що її тіло має бути віддане землі. Натомість княгиня Ганна переймалася розподілом майна, яке їй належало на підставі чинних правових норм. У першу чергу, йшлося про Рожанку⁵, яку тестаторці відписав в оправі віна небіжчик чоловік, а також успадковану від матері частку деречинських земель “у Литві”⁶. Тональність і окремі формулювання документа дозволяють припускати, що по смерті Острожецької її діти могли вступити у боротьбу за ці володіння, і щоб запобігти сваркам, жінка вирішила наперед визначити, кому і що має відійти. Цьому питанню присвячено основну частину заповіту. На долю доньок княгині – Ганни Потієвої⁷ та Марини Тушевицької⁸ – випала “деречинська спадщина” і по одній коштовності, натомість синові тестаторки Андрієві перепадали Рожанка з околицями, дім у Бересті, уховецькі піддані в Луцькому повіті і більша частина рухомого майна, включаючи золоті та срібні клейноти. Волинські маєтки у документі не згадуються, оскільки вони ще раніше опинилися в руках князя Андрія.

Свідками тестаменту виступили: слуга троцького каштеляна Остафія Воловича Юзеф Филипович, возний Берестейського повіту Гжегож Грабовський, володимирський зем'янин Гнівюш Резанович та володавський війт Андрій Груй. Спадкоємці мали вписати заповіт до книг берестейських гродського і земського судів, однак ми не знаємо, чи це розпорядження було

---

⁴ ЦДІАК України. – Ф. 28, оп. 1, спр. 9, арк. 22 зв.-24 зв. (див. перший документ у додатку).

⁵ Нині село Рожанка (пол. Różanka) у Володавському повіті Люблінського воєводства Польщі.

⁶ У наш час Деречин (білор. Дзярэчын) – агромістечко Зельвенського району Гродненської області в Білорусі. Матір'ю княгині Ганни і дружиною гродненського городничого князя Семена Одинцевича († 1542) була Настасія Михайлівна з князів Сангушків († 1559).

⁷ Княжна Ганна Острожецька († 1592) була дружиною берестейського земського писаря (1565-1577) Адама Потія, який згодом став берестейським земським суддею (1577-1588) і берестейським каштеляном (1588-1593), а овдовівши і прийнявши постриг, почав робити церковну кар'єру. Під чернечим іменем Іпатій носив сан православного й унійного єпископа Володимирського і Берестейського (1593-1599) та київського унійного митрополита (1599-1613).

⁸ Княжна Марина Острожецька († після 1590) була дружиною слонімського гродського писаря (зг. 1581-1586) і судді (зг. 1589-1593) Федора Тушевицького.

виконане, адже акти двох згаданих інституцій за 1575 рік не збереглися⁹. Утім, навіть якщо це було зроблено, то не одразу. Першим місцем пред'явлення оригіналу заповіту став Володимирський гродський суд, куди його уже через кілька днів після смерті Ганни Острожецької привіз для облятування слуга її сина Федір Ольшевський.

Перший заповіт князя Андрія Острожецького був оформлений більш ніж за рік до його смерті, 18 серпня 1584 року¹⁰. З тексту випливає, що документ з'явився, коли аристократ перебував у селі Дернь Луцького повіту Волинського воєводства¹¹. Це був його приватний маєток, але далеко не головний, тож можна припустити, що бажання написати заповіт саме тут, а не в родовому гнізді чи новій і стрімко розбудовуваній резиденції в Андріїві, з'явилося у князя через якісь раптові і несподівані обставини. Які саме – не зрозуміло. Причина, що спонукала Острожецького до роздумів про вічність, у документі вмонтована в дуже загальну, клішовану фразу, яка традиційно повторюється мало не в кожному тестаменті. Так, князь зазначив, що усвідомлює свою смертність, є хворий на тілі, але зберігає ясний розум, належну концентрацію і добру пам'ять.

Розпорядження Андрія Федоровича стосувалися трьох питань: місця і процедури поховання, спадкування його майна, а також відшкодування боргів кредиторам і слугам. Судячи з обсягів, виділених під кожне з них, ключовим було друге питання. У відповідній частині джерела тестатор зазначав, що все рухоме і нерухоме майно має відійти його “милій малжонці” Настасії з Єловичів-Малинських. Це дуже важливий момент, адже подружжя Острожецьких було бездітним, відтак на спадщину князя претендували також і його рідні сестри. Теплих почуттів до них Андрій Федорович не плекав. У заповіті він прямо заявив, що пізнав з боку сестер “велику нелюбов”, яка завдала шкоди його здоров'ю. Попри це, князь залишив за пані Потієвою і пані Тушевицькою право повернути частину батьківщини за умови, якщо вони виплатять його дружині 8.000 кіп литовських грошів. Йшлося про волинські містечка Острожець та Андріїв з околицями – загалом два десятки поселень, а на додачу до них двір у нижньому луцькому замку. Враховуючи обсяги цього комплексу, озвучена вище сума не була такою вже й великою. Князь мотивував своє рішення бажанням показати сестрам та їхнім нащадкам свою до них прихильність і любов. Складно сказати, наскільки ці слова були щирими. З тестаменту аристократа випливало, що його сестри, які

---

⁹ Відсутність берестейських гродських і земських книг за 1575 р. підтверджують описи відповідних фондів (1705 та 1741) у Національному історичному архіві Білорусі в Мінську (далі: НІАБ).

¹⁰ ЦДДАК України. – Ф. 26, оп. 1, спр. 6, арк. 138 зв.-142 (див. другий документ у додатку).

¹¹ Дернь – нині село Дерно Луцького району Волинської області.

жили у Великому князівстві Литовському, а не на коронній Волині, більше були зацікавлені в маєтку Рожанка на Підляшші. А між тим, його Андрій Федорович подарував дружині без жодних застережень.

Щодо інших пунктів заповіту, то, як уже було згадано, один із них стосувався поховання. Місцем свого спочинку тестатор обрав церкву в містечку Андрієві на східному кордоні Волинського воєводства¹². Тут мали відбутися жалобні урочистості над його тілом за участі вдови, приятелів і спеціально запрошених жebraків. На княгиню Настасію покладалися обов'язки винагородити цих останніх, облаштувати в Андрієві шпитальний будинок і повернути всі борги чоловіка. Цікава деталь: пишучи про борги, князь принагідно зауважив, що свої перші листи він завіряв батьковою печаткою.

Аналізований документ завершується переліком осіб, які мали в разі потреби боронити вдову Острожецького від ворогів. Бачимо у списку київського воєводу кн. Василя-Костянтина Острозького, брацлавського каштеляна Олександра Семашка, литовського стольника кн. Олександра Пронського і швагра тестатора Остафія Єловича-Малинського. Перші троє були дуже впливовими людьми, однак у разі потреби діяти узгоджено навряд чи змогли би домовитися через особисту неприязнь. Свідками заповіту виступили троє волинських шляхтичів: Олександр Загоровський, Петро Семашко та Остафій Радовицький, які не були пов'язані з князем Острожецьким кровними або клієнтарно-патрональними узами.

За свідченням вдови Андрія Федоровича, після того, як він помер, було виявлено інший заповіт, написаний чоловіком незадовго до смерті (див. нижче). Оприлюднення обох документів відбулося 7 червня 1586 р., коли рідний брат княгині Острожецької Остафій Єлович-Малинський прибув до Луцького земського суду і подав два заповіти для вписання до актових книг. Поза межами Волині зміст першого з них був розголошений ще 18 грудня 1585 р. Цього дня копію тестаменту, внесenu в письмове свідчення про його знахідку в Рожанці, пред'явили у Берестейському гродському суді двоє возних¹³. Автентичність обох документів викликала сумніви у сучасників – детальніше про це йтиметься далі.

---

¹² Нині м. Березне в Рівненському районі Рівненської області.

¹³ Акты, издаваемые Виленскою комиссиею для разбора древних актов. – Вильна, 1909. – Т. 33. – С. 98-100 (“квит” возних Павла Корбутовича і Мартина Хмелевського про те, що 15.XII.1585 р. вони побували у Рожанці, де в присутності багатьох свідків оглядали скрині князя Андрія Острожецького. В одній із них, окованій залізом і запечатаній сфпаісом небіжчика, було знайдено “listow u prywiljew pargamenowych z peczatmi prywiesistymi na rożnyie maieŋnasty nemalo, meży kotorymi testament nieboszczyka kniazia Andreja Ostrozeckoho, na arkuszu paperu pisanyi, z podpisom ruki y z peczajtju zoszłoho ieho milosty kniazia Ostrozeckoho y też peczatmi, podpisju ludey zacnych y u prywilej pargamenowy korola ieho milosty Szwitrygayła Olgerdowicza na rożnyie seła y maieŋnasty nieboszczykowskije, w zemli Wołynskoy leżaczynie, uwinnięni”). Тестамент Острожецького того ж дня скопійовано в “квит”, який 18.XII.1585 р. згадані возні пред'явили у берестейському гроді).

Другий заповіт князя Андрія Острожецького є коротким доповненням до першого. У ньому підтверджується чинність усіх раніше прописаних розпоряджень і додається ще одне, яке стосується шпиталя в Андрієві. Нагадаємо, що в попередній, розлогій духівниці князь заповідав дружині збудувати богадільню, а в цьому документі він уже відписав на її утримання ціле село в Андріївській волості.

З інших важливих деталей варта уваги згадка посвяти андріївського храму, де мало спочивати тіло Острожецького (Успіння Пресвятої Богородиці), і фіксація імені місцевого настоятеля – отця Григорія Левковича. З документа дізнаємося, що саме він і писав тестамент, і сталося це в Андрієві восени 1585 року – 5 листопада за старим стилем, тобто 15 листопада за новим.

2 грудня того ж року духівниця була вписана до володимирських гродських книг на прохання вдови аристократа, яка, особисто з'явившись до уряду, заявила, що її чоловік помер 23 листопада. При цьому княгиня дала, що пошуки скрині з листами, в якій мав зберігатися основний заповіт її небіжчика чоловіка, результату поки не принесли. Після віднайдення важливого документа жінка обіцяла пред'явити його в належному місці¹⁴.

Наступна важлива подія відбулася 9 лютого 1586 року, коли в Андрієві ховали останнього представника роду “по мечу”¹⁵. До того часу перший тестамент померлого князя знайдений так і не був, а тому на “погребі” зачитано лише додаток до нього (другий заповіт). Присутній на цій процедурі швагер Андрія Федоровича Адам Потій висловив переконання, що і цей документ, і раніший, який у ньому згадується (хоч він його і не бачив), є явними фальшивками, писаними на чистих бланках (мембранах), які княгиня Настасія могла без проблем дістати ще за життя чоловіка¹⁶. Заява Потія, поза сумнівом, відображала погляди і його дружини, і дружини Федора Тушевицького, які мріяли поділити родову спадщину Острожецьких без участі братової вдови. Зробити це було неможливо, бо княгиня Анастасія мала законне право посідати принаймні частину земель і рухомого майна свого чоловіка. За такого розкладу, єдиний можливий шлях до порозуміння лежав через перемовини, вести які в умовах постійних взаємних образ було складно. Утім, ішлося про надто великі речі, аби претенденти на спадщину здалися. Гостюючи незабаром у Дубні в Острозьких, вони домовилися з господарями тутешнього замку про угоду. 1 березня 1586 року Потії і Тушевицькі уклали документ, яким засвідчили, що визнають законність претензій волинського воєводи князя Януша Острозького на Острожець та Андріїв на тій підставі, що згаслий рід Острожецьких виводив своє коріння саме від князів з Острога, а нещодавно померлий Андрій Федорович ще за життя передав

¹⁴ ЦДІАК України. – Ф. 26, оп. 1, спр. 6, арк. 142 зв.-143.

¹⁵ *Тесленко І.* Походження князів Головнів-Острожецьких... – С. 141.

¹⁶ ЦДІАК України. – Ф. 28, оп. 1, спр. 19, арк. 97.

князю Янушу якесь своє “право”¹⁷. У відповідь на цей документ князь Януш мав видати лист про визнання прав Потіїв і Тушевицьких на Рожанку і кілька волинських маєтків, які не входили до складу Острожецької та Андріївської волостей. З листом воєводи в руках можна було би роз’їжджатися по домівках, проте замість цього Потії і Тушевицькі подалися до Луцька, де буквально через два дні порозумілися зі вдовою Андрія Острожецького.

Відповідно до нової угоди, Настасія з Єловичів-Малинських передавала зовицям Рожанку з присілками і кілька невеликих маєтків на Волині. Натомість Потії і Тушевицькі зрікалися на її користь своїх прав на Острожець та Андріїв¹⁸ – ті маєтки, які вони ще зовсім нещодавно називали законною спадщиною волинського воєводи Острозького. Ще через два дні Потії і Тушевицькі домовилися про поділ новонабутих земель між собою, і, таким чином, можна було б вважати, що справу вирішено¹⁹. Напрошується припущення, що “дубенська угода” була фіктивним документом, який допоміг схилити Настасію Острожецьку до поступки. Однак наступні дії зацікавлених осіб примушують відмовитися від категоричних висновків.

Невдовзі після луцьких домовленостей Адам Потій поїхав до Володимира і вже 8 березня заявив у місцевому гроді, що тестаменти Андрія Острожецького сфальшовані і що він “знає і чув про те, що справжній і дійсний заповіт небіжчика князя Головні є у когось іншого”²⁰. 11 березня у тому ж суді побував князь Януш Острозький, який просив записати до актових книг свою дубенську угоду з Потіями і Тушевицькими. У такий спосіб магнат давав зрозуміти, що він не збирається відмовлятися від претензій на Острожець та Андріїв. Обидві ці дії виглядають як складові елементи багаторівневої стратегії, механізми якої залишаються не до кінця зрозумілими. Так чи інакше, питання про автентичність заповітів Андрія Острожецького більше не піднімалося на публічному рівні. Вдова князя була введена у володіння Острожем і Андрієвом²¹, Потії і Тушевицькі дістали все те, чого добилися за луцькою угодою, Януш Острозький претензій до спадщини більше не висував.

---

¹⁷ Тесленко І. Походження князів Головнів-Острожецьких... – С. 140-142, 148-151.

¹⁸ ЦДАК України. – Ф. 26, оп. 1, спр. 6, арк. 307-314 зв., 476-479.

¹⁹ У результаті угоди, укладеної в Луцьку 5 березня 1586 р., Потії отримали Рожанку з Приборовим і Ставками на Берестейщині, а Тушевицькі – волинські села Косарів, Красне (Чернчичі), Чорне, Уховицьк і двір у луцькому замку, див. Там само. – Спр. 7, арк. 341-343; НГАБ. – Ф. 1741, воп. 1, спр. 3, арк. 111-112 адв.

²⁰ Там само. – Ф. 28, оп. 1, спр. 19, арк. 97.

²¹ Там само. – Ф. 26, оп. 1, спр. 6, арк. 458 зв. (введення у володіння двором у луцькому замку і маєтками Острожець, Полже, Дерьн, Водиради, Мошениця, Дубища, Ставок, Андріїв, Березне, Городище, Витковичі, Княж село, Поляни, Бронне, Тишиця 23-28 травня 1586 р.).

Публікація документів

№ 1

1575, лютого 1. Рожанка. –
Тестамент Ганни з князів Одинцевичів,
вдови кн. Федора Острожецького

Во имя Божє стансе. Ку вечнои славе и памети.

Кгдыж всѣ речи на свете с памети людское сплывають и в забите приходят а для того ест вынаидено, абы писмом ѡяснено было, абы всѣмъ теперешним и на приилшы час будучим людем у ведомост с писма было, хто бы ѡ чом ведати хотел, звлаща по смерти з сего света зоилых людеи, прото иж и я, Федорова Петровича Острожецкая Ганна Семеновна Одинцевича, на сес час з воли П[а]на Бога створителя моего будучи хоробою ѡбложною навежона, в которой посполите каждому пристоит быт ближеи при надеи заволяня Божого до фалы Его Светое, нижли ку поправе живота, а то еще не меншая, треба ведати чоловѣку хрестянскому, зъ якою верою, з сего света покладаючи, в неи збавене свое маеть зыходит, а так я, Ганна Семеновна Одинцевича, иж чуючи се быт близко заволане Панское души моеє з сего света до фалы Божое, веру свою, жем крѣщона во имя О[т]ца, и Сына, и Светого Духа, на сем тестаменте ѡповедаючи и зоставуючи, душу мою грешную П[а]ну Богу в руки Его Светое М[и]л[ости] ѡферуючи, подаю, маючи в Нем надею зуполную, же тот Пан водлуг милосердья Своего Светого зо мною ѡбыходитесе будет рачил, а тело мое грешное землѣ ѡтдаваю в надею з мертвых встаня.

А што се дотычеть маєтности моеє лежачое и рухомое, том теж себе добре на то розмыслиласе, абы по моем животе дети мое заштѣя албо ростырку межи собою не мели, и ѡ томъ волю мою ѡстаточную на сем тестаменте моем писмом зоставую. Напервеи, || [арк. 23 зв.] што небожчик малжонк мои княз Федор Петрович Острожецкии записом своим внесене мое вено две тисечи и сто копѣ гр[о]шеи литовских, на имени мести Рожан лежачих, з дворы, гумны з бояры, людми и ихъ всѣми доходы и пожитѣки, яко колвекъ названными, з млыны и ихъ вымелки, и зо всѣмъ тымъ, яко се тоє имене само в себе, в пожиткахъ, доходех¹, в границах и ѡбыходех своих маєт, записал, и яко в записе небожчика кн[яз]я малжонка моего ширеи и достаточнеи ѡписано и доложено ест, иж мне вольно до живота и по животе моем кому хотечи ѡтдати, записати, а так я, бачачи ку себе схилного, верного и послушного

¹ Слово правлено.

сына своего милого кн[я]зя Андрея Федоровича Ъстрожецкоґого, а к тому иж и небожчик княз малжонок мои, на смертєлнои постєли будучи, мене просил и росказал абых того имени Рожанец никоу иному не записовала, толко тому сыну нашому кн[я]зю Андрею Ъстрожецкоґому, и не хотєчи я того на души своєи положить, але тому росказаню небожчика князя малжонка моего досыт чинєчи, звлаща, иж маючи волност статуювую права посполитого, которое учит и даєт волност каждому яко хотєчи своими добрами шафовати и куды хотєчи ѡборочати, прото даю, дарую и вечными часы тому сыну моему милому кн[я]зю Андрею Федоровичу Ъстрожецкоґому за его верные службы противко мене, матци его, показованые и за властные наклады, иж он по смерти небожчика малжонка моего, а ѡтца своего, воины своимъ коштом и накладом служивал и на властные всѣ потреби мое так за часу здоровья моего, яко и в хоробѣ, властным грошом своим немало накладывал и наложил, тоє имєне мое поменованое Рожанцы зо всѣмъ, з сєлы, к нему належачими, вышєи меновите доложоными², и дом з будованємъ, з кгрунтомъ землєным у мєстє Берєстєиском на Пєскох, и дворищє, при немъ лежачое, так и люди, купленые у его м[и]л[ости] кн[я]зя Кошєрскоґо ув Уховєцку, || [арк. 24] у поветє Луцком, сим тєстамєнтом моим записую и все право свое на него вливаю, ѡтдалаючи ѡт того инших дєтєи, дочок властных, и крєвных моихъ вечными часы.

А што сє дотычєт тєж имении моих материстых в Литвє Дерєчинскии – тые всѣ ѡтписую и ѡтказую сим тєстамєнтом сыну моему милому кн[я]зю Андрею Федоровичу Ъстрожецкоґому и дочкам моим княжнє Ганнє п[а]нєи Адамовои Патєєвои, писаровои земскои повету Берєстєискоґо, и княжнє Маринє п[а]ни Федоровои Богушєвича на ровные части, якож и справу всю, листы и привилы на тые имении материстые належачие ѡтдала єсми их правнє доходити зятю моему п[а]ну Адаму Патєю, писару земскому повету Берєстєискоґо, и на страву тых имении доходити сто коп гр[о]шєи литовских єму дала. А скоро доидєт тых имении пан Патєи, правнє тєды мают межи собою то поделити на ровные части вечностю.

Тєж што сє тычєт маєтности моеє рухомое, тогда што колвєк было, то все небожчик княз малжонок мои попродад, а иншое жидови берєстєискоґому Еносови Заковичу на потреби своє власные позаставял, и которые ланцухи золотые, и серебро в заставє в того ж Еноса Изаковича єст, то сыну моему кн[я]зю Андрею самому даю, дарую, и дочцє моєи княжнє Ганнє п[а]нєи Патєєвои, писаровои, брамку перловую, а другои дочцє моєи п[а]нєи Федоровои княжнє Маринє два поєсы сребренных ѡтписую. А иншие всѣ рєчи мое рухомые ѡт мала до велика, што колвєк по животє моем в золотє, в серебрє, в перлах, в шатах, в цыну, в мѣди и во всем статку, в спрятє домовом, ни на кого иньшого, толко на сына моего кн[я]зя Андрея

² Так в ориґіналі; список населєних пунктів у документі не наводиться.

Острожецького близкост до права по мене спасти мають, и то ему откажую. Стада конского и свереяго не споминам, бо его не мела и не маю, и дочки мое о том припытовати се не могут.

То все волею моею остаточнею затворяючи, быти реч потребную обачаю и варую, иже м никому ничего не винна, а если бы хто зь якими листы записы буд на имения, от мене сыну моему записаные, вышеи поменованые, с першими датами урослые, або на што колвек показати мел, таковых я, за свое быти не признаваючи, сим тестаментом моим касую и вморяю, иж моцы в каждого права мети не могут.

А иж статут права посполитого меновите учию³, которым обычаем тестаментъ справован быти маеть так за доброго здоровья, яко и в хоробе, згажаючи се в том з статутом, || [арк. 24 зв.] припустилам то до ведомости ясневелемножного п[а]на п[а]на его м[и]л[ость] п[а]на Остафья Воловича, п[а]на троцкого, подканцлерого Великого князства Литовского, старосты⁴ берестейского и кобынского, и впросила его м[и]л[ость], иж его м[и]л[ость] мои м[и]л[о]стивыи пан з рамени и з уряду своего староства Берестейского ку прислуханю справованя сего тестаменту прислат рачил служебника своего Юзефа Филиповича а возного повету Берестейского Кгрекгора Кграбовского. К тому теж ужадала есми приятели своих п[а]на Гневоша Резановича, земенина г[о]с[по]д[а]рского повету Володимьрского а п[а]на Андрея Кгруя, воита володавского, которые п[а]н[о]ве помененые, прислухавши се тое остатнее воли моее, на тестаменте описаное, за устною прозбою моею печати свои приложили, до которого и я, печат свою приложивши, дозволила сыну своему, скоро мене Пан Бог з сего света збереть, тот тестамент мои до книг кгородских и земских вряду берестейского перенести и дати его вписати, яко статут того потребу указывает.

Писан в Рожанцех лета Божьего Нарожения тисеча пятсот семдесят пятого м[е]с[я]ца феврала первого дня.

ЦДІАК України. – Ф. 28, оп. 1, спр. 9, арк. 23-24 зв.

Оригінал: невідомий.

Копія: ЦДІАК України. – Ф. 28, оп. 1, спр. 9, арк. 23-24 зв. Документ померлої кн. Ганни Острожецької пред'явив у Володимирському гродському суді Федір Ольшевський, слуга її сина кн. Андрія, 7 лютого 1575 р. На прохання останнього він був уписаний до актових книг.

Публікація: публікується вперше.

³ Так в оригіналі; мало би бути: учить.

⁴ Слово правлено.

№ 2

1584, серпня 18. Дерьнь. –
Перший тестамент кн. Андрія Острожецького

Во имя Божее станся.

Кгдыж кожды ч[ε]л[о]в[ѣ]къ, маючи знаѣмост Божую и боязнь Єго Светую и доброе сумнѣне болшъ, нишли на што иншого на свете, на смѣрть и на докончене свое, абы хрестиянске и почтиве живота своего доконал, паметати маѣт и того постерегати повинен, яко бы ниякого непорядку в дому и маѣтности своѣи не оставил, ѿ што посполите, звлаща кгда сѧ што не обѣварует, великии розницы надходат, а потомъ и немалые заваснѣня бывають, чому люди побожныи и бачьныи забѣгають, яко бы || [арк. 139] маѣтност свою лежачую и рухомую, въ слушномъ порядку расправеную, по собе на писме волю и уподобане свое зоставовали, на што я, Анѣдреи Федоровичъ Острожецкии, яко ч[ε]л[о]в[ѣ]къ, смѣрти подданыи, паметаючи и добре бачачы, ачь на теле хорыи, але на умысле, баченю и памети будучи целыи, не з жадного примушеня, ани з акое ѿткуль намовы, але зъ своеѣ доброе воли зоставую сѣс дѣстамѣнтъ ѿстаточное воли моеѣ таковымъ обычаемъ.

Напервѣи, д[у]шу мою поручаю Богу Отцу, сотворителю неба и земли, и Сыну Єго, и Духу Светому, а тело мое грѣшное маѣт быти через малжонку мою милую Настасю Єловичовну Малинского при инших приятелох, которые єстли ку часу погребу прибыти будут рачили, и при жѣбракох, наделивши их з маѣтности моеѣ, на ѿчизне моеѣ властною, во имѣню моемъ, в церкви анѣдреевскои поховано и тамъ жо у Анѣдреевѣ малжонка моя шпитал збудовати и вшѣлякими потребами ѿпатровати маѣт.

А што сѧ дотычѣ звышъ мѣнованое малжонки моеѣ милое Настаси Малинского, по которои я уставичнѣ по увес час живота моего дознавалъ ку собе великую склонност, верныи и почтивыи службы, и статечное заховане, и мешкане въ стане малженскомъ, такъ теж лежачое и рухомое маѣтности моеѣ, обѣснѣне симъ тестаментомъ чиню.

Иж штомъ, єще поимуючи в стан малжонскии за себѣ мѣнованую малжонку мою, так за посаг вѣна, яко теж и даруючи єѣ розными, и потомъ, записами, и на розных маѣтностях моих всих ѿчизных || [арк. 139 зв.] и материстых упевнил, которых не могучи так про хоробу, яко и иншии великии потребности мое зараз на вряде вызнати, однак пред сѣ через зошлого єго м[и]л[о]сти пана Михаила Єловича Малинского, маршалъка єго королевское м[и]л[о]сти, цѣта моего, и лист мои ѿвороныи до кн[и]гъ земьских луцкихъ уписати єсми дал, а потомъ и самъ обличнѣ ставши перед судомъ земьскимъ, так тыѣ, через єго м[и]л[о]сть пана маршалъка вѣведенные, яко и иншии записы, вызнал,

и штомъ теж за службы тои же менованои малжонце моеи дал и на вечност дароваль вси имена мои подляские: двор, и местечко, и село Рожанцы, село Приборов, и село Ставки, и томъ такъ на вряде земьскомъ луцкомъ, яко и, переносачы, на вряде земьскомъ берестейскомъ, очевисто вызнал. Хотя жъ пан Адамъ Потей, судя земьскии берестейскии, швакгер мои, на оных роцех оповедал се, иж бы тая даровизна моя праву першому малжонки его м[и]л[о]сти и сестры моее и другое сестры теж моее панее Тушевицкое противна быти мела, о которомъ таковомъ праве их николи, так от нихъ, и пана Потей, яко ни от кого, аж по сес час не чувал, и о немъ не ведаю, и хотя ж бы се по животе моемъ такъ от мене, яко от отца и матки моее показало, тогды то змишленнымъ и новоутворенымъ быти може. Кгды ж зараз у того ж суду берестейского очевисто пану Потейу в тые жъ слова если мовил и тое право видети хотел, которое не при себе, але в Речицы, || [арк. 140] имению своемъ, быти поведал, якомъ а кгволи⁵ одно тому праву тыден у Берести мешкал, предсамъ⁶ его видети не мог, чогомъ оповедати и осветчити на томъ же вряде не занехал. А кгдыж приняти и записати не хочоно, и вознымъ при тои справе моеи быти пригрожоно, ямъ с тымъ въ кгроде и у месте оповедал, и тамъ великое безправе есми утерпыль, кгды ж записати не хочоно, которые то таковые слова и на сес час так пан Богдан Туминскии, подсудок берестейскии, пан Фалко Гричина, подкомории пинскии, которые местце пана Потеево судейское заседал, и пан Федор Патей, писар земьскии берестейскии, добре при памети мают и то водле Бога и сумьненя своего признати могут. А потем знову мовил мне и просил, абымъ се не фрасовал и о томъ не мыслил, поведаючи, иж ниякого права на маетност мою не маю. Прото, хотячи, бы на потомъ таковое, якомъ звыи спомнел, оказало, тогды верху менованымъ всимъ записомъ побожнымъ и справедливымъ малжонки моее милое шкодिति не мают, которые и симъ тестаментомъ ошатнее воли моее певными чиню и оных ствержаю, иж за тыми моими записы всее тое маетности такъ сама и потомъки ее въ спокоиномъ держанью и уживаню быти мают.

Теж варуючи на потомъ, абы до трудности малжонка моя привожона не была и речи мое рухомые, которых велми мало ест, гроши готовые, золото, серебро, клеиноты, шаты, цын, мед, быдло, кони ездные и стадные, стрелбу и рыштунок || [арк. 140 зв.] военныи згола все, а все, што бы одно речей рухомых и спряту домового у во всех именахъ было, томъ я, поимуючи за себе малжонку мою милую, и потомъ, при имению Рожанецкомъ записал и на врядах земьских луцкомъ и берестейскомъ вызнал и тепер малжонце моеи симъ тестаментомъ моимъ вси речы рухомые по животе моемъ даю, дарую и записую вечно.

⁵ Слово правлено.

⁶ Слово правлено.

А што са дотыче властное купли и набытя моего, то *єст* села Тишицы, которое сполною рукою и посполитые п[ε]н[ε]зи по половицы з малжонкою моею у пана Ивана Козинского на вечность купили, и, постерегаючи того, абы на потомъ въ сусѣдстве с нимъ не мешкала и трудности не заживала, тоє менованое село Тишицу зо всимъ, водлугъ листовъ и купли н[а]шое, тои же малжонце моеи милои Настаси Малинского даю, дарую и на вечные часы *єи* самои, потомъкомъ и щадкомъ *єє* записую.

А *иж* бы теж знакъ м[и]л[о]сти моеє малжонское звышъменованая Настася Малинского, малжонка моя, по мнѣ дознала за верные службы и учъстивое против мене заховане, на томъ *ѡ*статку и згола всеи маєтности моеи лежачои, то *єст* замъку, местечку и селе *Є*Острозцу, дворе и селе Косарове, дворе и селе Дерну, селе Водирадех, селе Мощаницы, селе Ставку, селе Дубицах, дворе и селе Чернчихах, дворе, местечку Анъдрееве, селе Березномъ, селе Городищу, селе Витковичах, селе Кн[я]зьселе, селе Богушах, селе Бронникъ и Чорном, селе Полянех, селе Полжах, дворе || [арк. 141] и селе Уховицку, дворе в замъку *ѡ*колномъ Луцкомъ, и в тыхъ менованыхъ именяхъ зъ слугами и бояры путными, з людьми таглыми, и подсусѣдками, и зо вшелякими пожитками суму п[ε]н[ε]зеи *ѡ*смъ тисечей коп грошей личбы литовское *єи*, малжонце моеи самои, потомъкомъ и щадкомъ *єє* даю, дарую, записую и при томъ доживотное мешкане на всеи менованои маєтности. А по животе менованое малжонки моеє сестры моеє, по которыхъ *є*сми великую нелюбост, што и здоровю моему зашкожало, знал, пани Адамоваа Потееваа, судиная земъская, Ганна, а пани Богушеваа Тушевицкая Марина, абы *ѡ*ни сами и потомство их *в*дачност и милост мою ку себе знали, вечност тыхъ именей имъ зоставую. *Иж* *ѡ*тдавши так водлуг перших записов, яко и водлуг сего дестаменту *ѡ*статнее воли моеє, тому, кому то малжонка моя *ѡ*тпишет, або теж на кого правомъ по неи спадет, всю суму п[ε]н[ε]зеи до вечистого держанья своего, *ѡ*ни, а по них потомство их *в*зати мают, якож в тот час при *ѡ*тбираню имъ належачих именей листы и право, тымъ именямъ належное, до рук сестрамъ моимъ а потомству их *ѡ*тдано быти маеть.

А долговъ моих, штомъ кому винен, тые вси за показанемъ записов слушных, кгде бы рука и печат моя властная *ѡ*тчизная, которою зараз по смерт *ѡ*тца моего печатовать, а не иншою, почал, малжонка || [арк. 141 зв.] моя милая платити, а тых п[ε]н[ε]зеи на тои же маєтности певна быти мает. Теж слугамъ моимъ, кождому водле важности заслугъ, заплата и нагорода *ѡ*т малжонки моеє чинена *б*удет.

А *иж* такъ *ѡ*тец мои, яко и я самъ, хотя жъ мало накладне, водле можности своеє, ласку ясневелможного кн[я]жати его м[и]л[о]сти пана Костентина Костентиновича кн[я]ж[а]ти *Є*Острозского, воеводы киевского, маршалька Волинское земли, заслуговал, теж велможнымъ его

м[и]л[о]сти пану Александру Сѣмашку, кашталану браславскому, а его м[и]л[о]сти пану Александру кн[я]жати Пронскому, столнику Великого кн[я]зства Литовского, старостѣ луцкому, ни в чомъ заховати и прислужити не мог, и пану Сѣстафью Малинскому, суди луцкому кгородскому, швакгру моему, не заделал, ѿднакъ, маючи зуполную надею в милостивых ласках их м[и]л[о]сти, иж водле повинности своеѣ хрестянской и добротливое натуры своеѣ панскоѣ, с того сѣ вымовити не будут рачили, которымъ то их м[и]л[о]сти паномъ малжонку мою милую Настасю Словичовну Малинского ѿт кривдъ в милостивую ѿпеку и ѿблону поручаю, за што Господ Бог их м[и]л[о]стямъ гоиноу заплаатоу быти рачит.

До которого сего тестаменту ѿстаточное воли моеѣ печат єсми притиснул и рукою властною подписал. Якож будучи того добре ведоми и за устною а ѿчевистоу прозбоу моею печати приложити и руки свое подписати рачили их м[и]л[о]сть: его м[и]л[о]сть пан Александер Петрович Загоровский, || [арк. 142] его м[и]л[о]сть пан Петръ Петрович Сѣмашко, старостич кремянецкий, а его м[и]л[о]сть пан Сѣстафеи Радовицкий.

Писан у Дерну року ѿт Нарожѣня Сына Божего тисеча пѣтсот ѿсмыдѣсѣть четвертого м[ѣ]с[ѣ]ца августа ѿсмоганадцѣть дня.

Андреи Фѣдорович Сѣстрожецкий, рука власна.

Александер Загоровский, власна рука.

Петръ Сѣмашко, власна рука.

Сѣстафеи Радовицкий, рука власная.

ЦДІАК України. – Ф. 26, оп. 1, спр. 6, арк. 138 зв.-142.

Оригінал: *невідомий.*

Копія: ЦДІАК України. – Ф. 26, оп. 1, спр. 6, арк. 138 зв.-142. Тестамент померлого кн. Андрія Острожецького 7 червня 1586 р. пред'явив у Луцькому земському суді від імені його вдови Настасії з Словичів-Малинських швагер небіжчика Остафій Слович-Малинський.

Публікація: Акты, издаваемые Виленскою комиссиею для разбора древних актов. – Вильна, 1909. – Т. 33. – С. 98-100 (транслітерований латинськими літерами руськомовний документ, ідентичний із облятованим у луцьких земських книгах 7 червня 1586 р. Підставою для публікації став випис із берестейських земських книг від 23 серпня 1787 р. У цей день на уряді з'явився “регент архівів” подільського воєводи кн. Адама Чорторийського і його дружини Ізабелі Флемінг Миколай Красовський, який подав для вписання до книг руськомовний екстракт із берестейських гродських книг від 18 грудня 1585 р. У ньому було облятовано свідчення двох возних, присутніх на ревізії скринь кн. Андрія Острожецького, під час якої і було виявлено заповіт (див. прим. 13). Останню волю небіжчика внесено до цього свідчення, яке і було пред'явлено на гродському уряді в Бересті. Після облятування у гродських книгах свідчення возних з текстом заповіту князя Андрія на уряді з'явився берестейський земський суддя Адам Потій, який просив видати йому екстракт цього свідчення і тут-таки заявив, що небіжчик князь Андрій несправедливо звинуватив берестейське земство у небажанні прийняти згадану в заповіті заяву до актових книг).

№ 3

1585, листопада 5 (15). Андріїв. –
Другий тестамент кн. Андрія Острожецького

Во има Готца, и Сына, и Духа Светого. Амин.

Я, рабъ Божии кн[а]зь Анъдреи Федорович Острожецкии, лежечи на смертельнои постели, поручаю д[у]шу мою Богу Сотворителю, а тело мое грешное землѣ, которое во имени моемъ Анъдрееви у церкви Пречистое Богородицы жона моя милая Настася Малинског[о] погresti маеть, и того храму Божего не мает ѡсужати, але его еще ѡпатривати, и шпитал збудовати, а село Витковичи даю вечно и непорушно [!].

А што са дотычет жоны моеи милои и маетности моее, ино то все водле первого достаменту и записов моих, уже давно вчиненых, так мети хочю. А тот достамент у скрини межи листами моими || [арк. 143 зв.].

А хто тоє порушит, рассудитса со мною перед Нелицемернымъ Судею на Страшномъ Суди.

До которой сѣи духовницы моеи печат есми свою приложив и руку подписавъ, якож и духовник мои церкви Пречистое Богородицы отец Григорей, будучи тог[о] сведомъ, самъ сюю духовницу рукою своею писал и подписал.

Писан ув Андрееви лета Божего Нароженья тисеча плтсотъ ѡсмыдеслт плтот[о] м[ε]с[ε]ца ноябра плтото дня светцовъ руских.

Анъдреи Федорович Острожецкии, рукою властною.

Григорей Левковичъ, свещеньник, рукою своею подписал.

ЦДІАК України. – Ф. 26, оп. 1, спр. 6, арк. 143-143 зв.

Оригінал: *невідомий.*

Копія: ЦДІАК України. – Ф. 26, оп. 1, спр. 6, арк. 143-143 зв. Другий тестамент померлого кн. Андрія Острожецького 2 грудня 1585 р. пред'явила у Володимирському городському суді його вдова Настася з Словичів-Малинських. 7 червня 1586 р. екстракт з володимирських городських книг просив вписати до луцької земської книги від імені тієї ж вдови її рідний брат Остафій Слович-Малинський. Публікація здійснюється за копією, внесеною до луцької земської книги, оскільки у володимирській городській книзі 1585 року записи за грудень не збереглися⁷.

Публікація: *публікується вперше.*

⁷ Останній збережений запис у володимирській городській книзі 1585 року датований 11 вересня, див. ЦДІАК України. – Ф. 28, оп. 1, спр. 18, арк. 641 зв.